

Ε Πανελλήνιο ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Εκπαίδευση & Πολιτισμός
στον 21ο αιώνα

13-14 Μαΐου
2023

Χρήστος Α. Ψάλτης
ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
psaltischristos@yahoo.gr

Η Ευρώπη σήμερα αισθάνεται υπερηφάνεια για την πολιτιστική της ποικιλότητα και πολυμορφία, και θέτει ως διαρκή της στόχο, αφενός, να διατηρήσει και, αφετέρου, να στηρίξει όλον αυτόν τον πλουραλισμό. Είναι αλήθεια ότι το ζήτημα της πολιτισμικής και θρησκευτικής ετερότητας, απασχόλησε σε μεγάλο βαθμό την Ευρώπη, με τα αθρόα μεταναστευτικά και προσφυγικά ρεύματα που κινήθηκαν στο έδαφός της, τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Τα κράτη της Ευρώπης επιθυμούν την ολοκλήρωση της ένταξής τους, κάτω από τη στέγη της Ένωσης. Το ζήτημα της ετερότητας, μεταξύ άλλων, είτε στο πολιτικό είτε στο κοινωνικό είτε στο εκπαιδευτικό πεδίο, αποτελεί βασικό ανασταλτικό παράγοντα, «αγκάθι» για πολλούς, για την επίτευξη αυτής της πολυπόθητης ολοκλήρωσης. Βέβαια, μέσα από συνεχείς διαπραγματεύσεις, υποχωρήσεις, θεσμικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις έχουν γίνει σημαντικά βήματα προόδου, αισιοδοξώντας ότι κάποια στιγμή θα επέλθει η πραγμάτωση του οράματος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και πραγματικής ένωσης

Η εποχή που διανύει η υφήλιος σήμερα χαρακτηρίζεται ως το μεταίχμιο πάνω στο οποίο θεμελιώνεται ένα νέο κοσμοείδωλο, που εδράζεται πάνω στον ορθό λόγο του κινήματος του Διαφωτισμού, και παράλληλα, πάνω στις αρχές της Παγκοσμιοποίησης και της Νέας Τάξης Πραγμάτων. Από την μια πλευρά, η Παγκοσμιοποίηση υπονομεύει το κράτος στο εξωτερικό του περίβλημα και από την άλλη πλευρά η πολλαπλότητα και ο πλουραλισμός της Παγκοσμιοποίησης στο εσωτερικό του, με αποτέλεσμα τη σύγχυση και τη κρίση, γενικότερα, σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Η σημερινή εποχή, επίσης, χαρακτηρίζεται από έντονη αμφισβήτηση. Αμφισβητούνται όλα εκείνα τα γνωρίσματα, πάνω στα οποία δομήθηκαν τα σύγχρονα κράτη της Ευρώπης και όλης της υφελίου, που κάποτε αποτελούσαν «τον εθνοποιητικό αρμό τους».

Οι αλλαγές που συντελέστηκαν στον εικοστό αιώνα όρισαν μια νέα περίοδο, μια νέα εποχή ύστερης νεωτερικότητας, όπως συνηθίζεται να λέγεται. Οι χώρες της Ευρώπης, μεμονωμένα, αλλά και ενωμένες όλες μαζί, (σε επίπεδο Ένωσης), θέτουν ως πρωτεύοντα στόχο τη δημιουργία ισχυρών δεσμών μεταξύ των πολιτών τους στο εσωτερικό τους, από όπου και αν προέρχονται αυτοί, θεμελιωμένων όμως στη βάση της ισότητας, της δικαιοσύνης, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της αλληλοπεριχώρησης και του αλληλοσεβασμού, ανεξαρτήτως εθνικών, πολιτισμικών ή και θρησκευτικών διαφορών. Μάλιστα, σύμφωνα με το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορίζεται η Ελευθερία Σκέψης, Συνείδησης και Θρησκείας (Άρθρο 10), το Δικαίωμα της Εκπαίδευσης (Άρθρο 14), η Απαγόρευση των Διακρίσεων (Άρθρο 21) και ο σεβασμός της Πολιτιστικής, Θρησκευτικής και Γλωσσικής πολυμορφίας (Άρθρο 22).

Η πολιτισμική ετερότητα στις χώρες της Ευρώπης, αποτελεί όντως μια πραγματικότητα. Το ζήτημα όμως, έγκειται αλλού· υπάρχει ένας σαφής και συγκεκριμένος προβληματισμός. Αυτός έχει να κάνει με το πώς θα μπορούσε η θρησκευτική αγωγή και τα Προγράμματα Σπουδών, εν γένει, να συμβάλουν στην άμβλυνση του φαινομένου του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, εντός των σχολικών αιθουσών. Η ευρωπαϊκή σχολική θρησκευτική αγωγή καταβάλλει σημαντικές προσπάθειες, ειδικά τα τελευταία χρόνια, να προσαρμόσει το περιεχόμενο και τους στόχους της στα νέα κοινωνικά, πολιτισμικά και εκπαιδευτικά δεδομένα. Η θρησκευτική αγωγή με το μάθημα των Θρησκευτικών, το οποίο είναι ένα κατεξοχήν μάθημα καλλιέργειας, ανάδειξης και προστασίας της ταυτότητας των λαών, προσπαθεί να φέρει κοντά όλους τους πολιτισμούς. Βέβαια, δεν είναι λίγοι αυτοί που υποστηρίζουν ότι το μάθημα των Θρησκευτικών στις χώρες της Ευρώπης δημιουργεί πολλές φορές εντάσεις και διαξιφισμούς.

Συγκεκριμένα, ο W. Weisse, αναφέρει ότι στο μάθημα των Θρησκευτικών οι μαθητές διαλέγονται με την ετερότητα, έστω και αν αυτή η διαλλακτικότητα οδηγεί αναπόφευκτα, πολλές φορές, στη σύγκρουση απόψεων. Βέβαια, αυτή η σύγκρουση οδηγεί τους μαθητές σε έναν εγωιστικό τρόπο αντίληψης της ετερότητας, που φέρει ως αποτέλεσμα την εχθρική διάθεση και τον απομονωτισμό. Μια άλλη ενδεικτική άποψη είναι αυτή του T. Jensen, ο οποίος τονίζει πως το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ευρώπη θα πρέπει να προσανατολιστεί στις ιδέες του Διαφωτισμού και του ορθολογισμού, καθώς και στις αρχές των επιστημών της θρησκείας. Η Ευρώπη, λαμβάνοντας υπόψη την το πολυπολιτισμικό φορτίο και τις ριζικές, εκ βάθρων αλλαγές που επέφερε αυτό στις κοινωνίες της ήδη από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα προσπάθησε να ανταποκριθεί επαρκώς στην πρόκληση, που επέφερε το πολυπολιτισμικό κεφάλαιο.

Σήμερα, έχει υιοθετηθεί από τις χώρες της Ευρώπης η λεγόμενη «σύγχρονη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση», η οποία, για να μπορέσει να διαχειριστεί την ετερότητα των κοινωνιών της, συνδύασε τις αρχές της διαπολιτισμικής και της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης. Βέβαια, και το διαπολιτισμικό μοντέλο εμπεριέχει κενά και ασάφειες, σχετικά με τη διαχείριση της ετερότητας, όπως ήδη παρουσιάστηκαν στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, αφού «δεν έχει κατορθώσει να επιτύχει την ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση».

Πολλοί υποστηρίζουν ότι η θρησκευτική αγωγή, και ειδικότερα η χριστιανική θρησκευτική αγωγή με το μάθημα των Θρησκευτικών στις χώρες κράτη της Ευρώπης, δεν εξυπηρετεί σε καμία περίπτωση τις ανάγκες της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και τις προϋποθέσεις για την καλλιέργεια, την εφαρμογή της ανεκτικότητας απέναντι στην ετερότητα, υποστηρίζοντας ότι η θρησκευτική και πολιτισμική ετερότητα μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία αντί να αμβλύνει τις συγκρούσεις, τις οξύνει (θρησκευτικός φανατισμός). Για την απάντηση, τώρα, στο ερώτημα, αν η θρησκευτική αγωγή, όπως είναι σήμερα διαμορφωμένη στις χώρες της Γηραιάς ηπείρου, ανταποκρίνεται στα ζητήματα ετερότητας των σύγχρονων πολυπολιτισμικών ευρωπαϊκών χωρών, θα πρέπει να εξεταστεί πρώτα ο χαρακτήρας που έχει το του μάθημα των Θρησκευτικών στα σχολεία σήμερα.

Πιο συγκεκριμένα, οι χώρες-μέλη που υιοθέτησαν το ομολογιακό ή δογματικό μοντέλο διδασκαλίας ή τη «διδασκαλία της θρησκείας», όπως συχνά αναφέρεται στη βιβλιογραφία, του μαθήματος των Θρησκευτικών, παρέχουν την ευκαιρία στους μαθητές τους να γνωρίσουν και σε κάποιο βαθμό, να συνειδητοποιήσουν τα βασικά στοιχεία που συνδέονται με τη πίστη τους. Έτσι, διαμορφώνεται, με κάποιο τρόπο η θρησκευτική και πολιτισμική ταυτότητα του κάθε μαθητή και της κάθε μαθήτριας, χωρίς να θυσιάζεται αυτή στο βωμό της διαφορετικότητας και της πολυπολιτισμικότητας. Ένα άλλο θετικό γνώρισμα του εν λόγω μοντέλου διδασκαλίας του θρησκευτικού μαθήματος είναι η σύνδεσή του με το βίωμα. Η πίστη αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο για να ερμηνεύσει κανείς το θρησκευτικό βίωμα. Χωρίς πίστη δεν μπορεί ο θρησκευόμενος να βιώσει την αλήθεια του θρησκευτικού δόγματος στο οποίο ανήκει.

Επομένως, η πίστη αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτοπροσδιορισμού του νέου καλύπτοντας την ανάγκη ερμηνείας των υπαρξιακών ερωτημάτων του. Άλλωστε, ένας ολοκληρωμένος αυτοπροσδιορισμός συνεπάγεται με έναν επίσης ολοκληρωμένο και τέλειο ετεροπροσδιορισμό. Με το ομολογιακό μοντέλο ενδυναμώνεται η ταυτότητα του μαθητή που ανήκει στο συγκεκριμένο δόγμα το οποίο διδάσκεται, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα να μπορεί να στραφεί στην ετερότητα ως ολοκληρωμένος άνθρωπος. Όσο πιο ολοκληρωμένη είναι η ταυτότητα, τόσο πιο ολοκληρωμένη είναι η στάση απέναντι στην ετερότητα. Αποτελεί γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι το ομολογιακό μοντέλο διδασκαλίας, το οποίο έχει υιοθετηθεί από πολλές χώρες της Ευρώπης, αφενός, έχει μακρά ιστορία, και, αφετέρου, αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί ενοποιητικό παράγοντα των πληθυσμών. Σήμερα, βέβαια, οι κοινωνίες της Ευρώπης, όπως έχει αναφερθεί πολλάκις, έχουν αλλάξει ριζικά εξαιτίας των μετακινήσεων των πληθυσμών.

Η ετερογένεια πήρε τη θέση της πάλαι ποτέ ομοιογένειας στις σύγχρονες κοινωνίες, με αποτέλεσμα να τίθεται, υπό συνεχή αμφισβήτηση, το εν λόγω μοντέλο. Το ομολογιακό μοντέλο για κάποιους μοιάζει να διχάζει, παρά να ενοποιεί. Δεν θα πρέπει να λησμονείται, άλλωστε, ότι στις χώρες που εφαρμόζεται το συγκεκριμένο μοντέλο υπάρχει, παράλληλα, το μάθημα απαλλαγής, το εναλλακτικό μάθημα, για αυτούς που ανήκουν σε διαφορετική θρησκεία. Ο λόγος ύπαρξης του εναλλακτικού μαθήματος ή της απαλλαγής καταδεικνύει περίτρανα τον σεβασμό απέναντι σε κάθε ετερότητα και την ελευθερία επιλογής που παρέχουν στους μαθητές τα κράτη της Γηραιάς ηπείρου. Βέβαια, σε αυτό το σημείο είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί ότι σεβασμός της ετερότητας δε σημαίνει μόνο σεβασμός στην διαφορετικότητα των μειονοτήτων από την επικρατούσα πλειονότητα μιας κοινωνίας, αλλά και σεβασμός της διαφορετικότητας της επικρατούσας πλειονότητας, αντιστοίχως, από την μειονότητα.

Το θρησκευολογικό μοντέλο διδασκαλίας, από την άλλη πλευρά, του μαθήματος των Θρησκευτικών ή «μαθαίνοντας για την θρησκεία», όπως συνηθίζεται να λέγεται, «παρέχει τις βασικές γνώσεις για τις θρησκείες, υιοθετώντας μια περιγραφική, γνωσιολογική και ιστορική προσέγγιση». Ο στόχος του μαθήματος των Θρησκευτικών με χαρακτήρα είτε θρησκευολογικό είτε πολυθρησκειακό, «είναι η κατανόηση του θρησκευτικού φαινομένου, η αξιολόγηση του ρόλου θρησκείας στην κοινωνία, αλλά και η αποφυγή στερεοτύπων». Οι κύριοι λόγοι που ορισμένες χώρες της Ευρώπης έχουν υιοθετήσει το συγκεκριμένο μοντέλο οφείλεται, αφενός, στις σχέσεις Πολιτείας – Κράτους, και αφετέρου, στην αποθρησκευοποίηση αυτών των κοινωνιών.

Το συγκεκριμένο μοντέλο θεωρείται από πολλούς ότι είναι το πλέον κατάλληλο για την διδασκαλία του θρησκευτικού μαθήματος για τους εξής λόγους: α. η συγκριτική μελέτη των θρησκειών δίδει στα παιδιά το δικαίωμα να συνειδητοποιήσουν με τον πλέον ενδεδειγμένο τρόπο, τη συμβολή των θρησκειών στον παγκόσμιο πολιτισμό, β. η διδασκαλία των θρησκειών βοηθά τους μαθητές και τις μαθήτριες να κατανοήσουν καλύτερα τη σύγχρονη πολυπολιτισμική και πολυθρησκευτική κοινωνία, γ. η διδασκαλία πολλών θρησκευτικών φαινομένων φέρνει κοντά στους ανθρώπους το πλαίσιο μιας κοσμικής, ειρηνικής συνύπαρξης, και, τέλος, δ. η επαφή με διαφορετικές θρησκείες δίδει στον μαθητή μια διαφορετική οπτική του κόσμου.

Βέβαια, το συγκεκριμένο μοντέλο χωλαίνει σε κάποια σημεία, με αποτέλεσμα να θεωρείται από πολλούς ότι δεν ανταποκρίνεται στα σύγχρονα, πλουραλιστικά, ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά δεδομένα, σχετικά, με την διαχείριση της ετερότητας. Ένα αδύνατο σημείο θα μπορούσε να είναι η επιφανειακή μελέτη των διαφόρων θρησκειών. Οι θρησκείες παρουσιάζονται «με επιφανειακό τρόπο, χωρίς καμία εμβάθυνση, αφού η διδασκαλία παραμένει στα ιστορικά γεγονότα, με αποτέλεσμα να μην μπορούν εύκολα οι μαθητές να αντιληφθούν τις αξίες ή την πνευματικότητα του ανθρώπου». «Αλλωστε, αν αφαιρέσει κάποιος από την θρησκεία το πνευματικό της περιεχόμενο, τότε δεν αναφερόμαστε στη θρησκεία, αλλά σε κάτι διαφορετικό που δεν είναι πάντα κατανοητό και αξιολογήσιμο».

Το συγκεκριμένο μοντέλο για πολλούς αφήνει κενά, παραλείψεις και ασάφειες, εξαιτίας της φαινομενικής αντιμετώπισης των θρησκειών, και αυτό έχει, ως άμεσο αποτέλεσμα, την ατελή διαμόρφωση της θρησκευτικής και πολιτισμικής ταυτότητας του μαθητή. Όπως ειπώθηκε παραπάνω, η μη ολοκληρωμένη ταυτότητα του μαθητή συνδυάζεται απόλυτα με την μη ολοκληρωμένη στάση του ιδίου απέναντι στην ετερότητα. Όσο πιο ολοκληρωμένη ταυτότητα έχει ο μαθητής, τόσο καλύτερη στάση θα έχει απέναντι στη διαφορετικότητα, αφού η πληρότητα της ταυτότητας ισούται με την πληρότητα στην ετερότητα. Ενώ το συγκεκριμένο μοντέλο τάσσεται υπέρ της ετερότητας, εντούτοις, δεν αποδέχεται, δεν σέβεται, υποτιμά και περιθωριοποιεί τη θρησκευτική ταυτότητα της κυρίαρχης κοινωνικής ομάδας της εκάστοτε χώρας, που εν προκειμένω, στη Γηραιά ήπειρο, είναι οι Χριστιανοί των διάφορων ομολογιών.

Η θρησκευτικότητα της κυρίαρχης ομάδας θυσιάζεται, πολλές φορές, για χάρη της διαφορετικότητας των μειονοτήτων. Μία ακόμη αδυναμία του θρησκευσιολογικού μοντέλου διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών είναι, επίσης η έλλειψη ενδιαφέροντος που παρατηρείται έντονα και από τους διδάσκοντες και από τους διδασκομένους που διδάσκονται το θρησκευτικό μάθημα με αυτόν τον θρησκευσιολογικό χαρακτήρα. Αυτό γίνεται διότι η διδασκαλία αρκείται και παραμένει στην απλή εξιστόρηση των ιστορικών γεγονότων πολλών θρησκευτικών παραδόσεων, με αποτέλεσμα να μην επαρκεί αυτό για να προσελκύσει το ενδιαφέρον των μαθητών, ειδικότερα αν αναλογιστεί κανείς ότι εκλείπει και το ζήτημα της πίστης, που αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της πνευματικότητας των θρησκειών, και η οποία είναι απαραίτητη για την προσέλκυση του ενδιαφέροντος του μαθητικού κοινού, εφόσον αυτή (η πίστη) δίδει απαντήσεις στα φλέγοντα οντολογικά ζητήματα που αφορούν όλους τους μαθητές, και κυρίως τους εφήβους, που έχουν έντονα ερωτήματα, υπαρξιακής φύσεως

Religion

in
School

Αυτό φέρει ως άμεσο αποτέλεσμα την έλλειψη γενικότερου ενδιαφέροντος εκ μέρους των μαθητών για το θρησκευτικό μάθημα εν γένει, πράγμα το οποίο επιδρά αρνητικά, αφενός, στη μάθηση, και αφετέρου στη συμπεριφορά των μαθητών απέναντι στον οποιονδήποτε «άλλο», αφού το μάθημα των Θρησκευτικών συμβάλλει καθοριστικά στην αντιμετώπιση του «άλλου», όπως έχει ήδη προαναφερθεί. Σε αυτό το σημείο θεωρείται σκόπιμο να γίνει μια σύντομη μνεία, σχετικά με ένα προτεινόμενο τρίτο μοντέλο διδασκαλίας του θρησκευτικού μαθήματος. Συγκεκριμένα, το 2000 ο M. Grimmitt πρότεινε ένα μοντέλο διδασκαλίας άρδην διαφορετικό από τα δύο προηγούμενα, το οποίο θα μπορούσε να έχει τον τίτλο «μαθαίνοντας από την θρησκεία», εξαιτίας του χαρακτήρα του. Το συγκεκριμένο μοντέλο δομείται σύμφωνα με την κονστρουκτιβιστική θεωρία.

Το συγκεκριμένο μοντέλο δίδει μεγάλη προσοχή στα βιώματα του κάθε μαθητή, επιθυμώντας να δημιουργήσει μια ενιαία ταυτότητα στις κοινωνίες, στις οποίες η εκπαίδευση θα είναι κοινή για όλους, ανεξαιρέτως θρησκείας. Ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα του εν λόγω μοντέλου, το οποίο και θεωρείται από τον δημιουργό του και τους υποστηρικτές του ως άκρως μαθητοκεντρικό, είναι να έρθουν οι μαθητές αυτοβούλως σε επαφή με άλλους πολιτισμούς, θρησκείες, κοσμοαντιλήψεις, έθιμα, αξίες και ιστορικά γεγονότα.

Αυτή τους η επαφή, τους βοηθά να μπορούν να συνυπάρξουν ομαλά με την κάθε είδους ετερότητα. Βέβαια, το συγκεκριμένο μοντέλο, έχοντας έναν σαφή προσανατολισμό, αυτόν της υποχώρησης του Χριστιανισμού από το κέντρο της διδασκαλίας, εμμένει στην απλή, ιστορική διδασκαλία των γεγονότων των θρησκειών, με αποτέλεσμα να μην δύνανται οι μαθητές και οι μαθήτριες να αντιληφθούν με επάρκεια τις βαθύτερες αξίες και την πνευματικότητα όλων των θρησκειών, στοιχείων απαραίτητων για την ολοκλήρωση των θρησκευτικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων των μαθητών. Επιπλέον, το συγκεκριμένο μοντέλο, α. υιοθετεί μια αντιπαιδαγωγική αντικειμενικότητα, β. η διδασκαλία του δεν συνδέεται με τους αυθεντικούς εκπροσώπους της κάθε πίστης, και, γ. δεν συνδέεται η πίστη με τη γνώση, βασικοί παράμετροι για ολοκλήρωση της ταυτότητας και για μια σωστή στάση απέναντι στην ετερότητα. και κυρίως από τον ορθόδοξο Χριστιανισμό, όπου η όποια σχετικοποίηση του μηνύματος του, επιφέρει έκπτωση στην πνευματικότητά του, με αποτέλεσμα την διάβρωση του απολυτρωτικού και σωτήριου έργου του.

Έτσι, η εν λόγω διδασκαλία, παρά το γεγονός ότι νοιάζεται αρχικά για το μαθητή εν τέλει τον αφήνει με κάποια κενά, με αποτέλεσμα να μη δύναται να δομήσει τη δική του ταυτότητα, και κατά προέκταση, να μη μπορεί να αποδεχθεί οποιαδήποτε άλλη ταυτότητα, που για αυτόν είναι ετερότητα. Έχει ειπωθεί, άλλωστε, πολλάκις, πως για να μπορεί κανείς να δεχθεί τον «άλλον», θα πρέπει να έχει ολοκληρώσει πρώτα το προσωπικό του «εγώ», και να μπορεί να το θυσιάσει κατόπιν για τον «άλλον», σύμφωνα με την ορθόδοξη χριστιανική αγωγή και παράδοση. Εν κατακλείδι, η θρησκευτική αγωγή, παρά τις ατέλειες της θεωρείται από μεγάλη ομάδα επιστημόνων και ερευνητών ότι συμβάλλει θετικά και με τον πλέον αποφασιστικό τρόπο τόσο στο παρόν, όσο και στο μέλλον της Ευρώπης, διαμορφώνοντας έτσι την ευρωπαϊκή ταυτότητα μέσα σε ένα κόσμο πολυπολιτισμικό, πολυθρησκευτικό, πολυγλωσσικό, πολυεθνικό και πλουραλιστικό. Επίσης, η θρησκευτική αγωγή δύναται να συμβάλλει τα μέγιστα, με πολύ θετικό τρόπο στην ανάδειξη και το σεβασμό της κάθε ετερότητας.

